

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
УКРАЇНИ

Кафедра ветеринарної гігієни ім. професора А.К. Скороходька

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан факультету

М. І. Цвіліховський

“ _____ ” _____ 2020 р.

РОЗГЛЯНУТО І СХВАЛЕНО

на засіданні кафедри ветеринарної
гігієни імені професора
А.К. Скороходька

протокол № 3 від 16 червня 2020 р.

в.о. завідувача кафедри

_____ М.Д. Кучерук

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТВАРИН, ЕТОЛОГІЯ ТА ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА

(назва навчальної дисципліни)

ОС «Магістр»

Галузь знань – 21 «Ветеринарна медицина»

(шифр і назва напрямку підготовки)

спеціальність 211 – «Ветеринарна медицина»

(шифр і назва спеціальності)

факультет **Ветеринарної медицини**

(назва факультету)

Розробники: Кучерук М.Д. к.вет.н., доцент

Київ – 2020 р.

1. Опис навчальної дисципліни

«Благополуччя тварин, етологія та професійна етика»

Компетенції (знання, уміння) МЄБ у робочій програмі дисциплін НУБіП України

**П – початковий, С – середній, К – кінцевий етапи навчального процесу,
У – упродовж всього навчального процесу**

1.Благополуччя тварин

2.Ветеринарне законодавство та етика

3.Навички комунікації

Вимоги до знань та вмінь набутих внаслідок вивчення:

П(С) студент повинен вміти пояснювати концепцію благополуччя тварин та відповідні зобов'язання, що накладаються на власника, осіб, що обслуговують тварин, ветеринарного лікаря та інших осіб, що працюють з тваринами;

П(С) - визначати проблеми, пов'язані з благополуччям тварин та брати участь в корективних діях;

С(К) - знати, де знайти актуальну та надійну інформацію щодо місцевого, національного, міжнародного регламенту та стандартів відносно благополуччя тварин, що описує гуманні методи тваринництва, транспортування, забою для споживання в їжу та з метою контролю хвороб.

С - мати загальні знання щодо фундаментального ветеринарного законодавства та специфічних правил і регламентів, що регулюють ветеринарну професію на місцевому, національному та регіональному рівнях;

С(К) - знати, де знайти актуальну та надійну інформацію щодо ветеринарного законодавства та правил і регламентів, що регулюють ветеринарну професію в його регіоні, країні;

К - розуміти та застосовувати високі стандарти ветеринарної медичної етики у повсякденній діяльності;

К - бути суспільним лідером щодо етичних питань, пов'язаних з використанням та утриманням тварин людьми.

У - повідомляти технічну інформацію таким чином, щоб вона була зрозуміла для широкої публіки;

- ефективно комунікувати з колегами для обміну науковою та технічною інформацією та практичним освідом.

Програма навчальної дисципліни передбачає розуміння того, що на тварині відображаються умови, в яких вона живе. Благополуччя тварини забезпечується, якщо вона здорова, перебуває в комфортних та безпечних

умовах, добре годується, може поводитись природно, не страждає від неприємних станів таких, як біль, страх та стрес. Такий підхід охоплює всі аспекти життя тварини, включаючи відповідні умови у приміщенні, менеджмент, годівлю, профілактику та лікування хвороб, відповідальне гуманне поводження з нею та, в разі необхідності, гуманну евтаназію.

Етологія вивчає поведінку тварини, особливо у природних умовах. Студенти повинні отримати широке розуміння фундаментальних принципів та проблематики благополуччя та поведінки тварин. Базове розуміння місцевого, національного, регіонального та міжнародного законодавства щодо благополуччя тварин.

Вивчення формування та запровадження політики на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях через законодавство, регулювання та операційну стратегію; відповідна державна політика щодо благополуччя тварин.

Акцент повинен робитися на законодавство та організаційні структури специфічні для країни, а також на міжнародні структури (напр.: МЕБ, Codex Alimentarius, Європейська Комісія...).

Широке розуміння менеджменту здоров'я стада та потреб щодо годівлі сільськогосподарських тварин та водної промислової фауни. Розвиток та підтримка заходів біобезпеки, підтримка гігієни тварин, кращі практики обліку стану здоров'я тварин, обережне використання ветеринарних препаратів, принципи превентивної медицини, застосування принципів здоров'я тварин та етології, оцінка та зменшення факторів ризику, що провокують виникнення хвороб та негативно впливають на продуктивність.

Практика, оцінка та покращення усних та письмових комунікаційних навичок, напр.: написання історії хвороби, спілкування з клієнтом щодо лікування та діагностики; критичне читання та осмислення щодо епідеміології, імунології, мікробіології); написання публічних виступів. Рекомендується, щоб студент мав хоча б базові навички професійного спілкування однією з іноземних мов, що є офіційними мовами МЕБ (напр.: французька, англійська, іспанська).

Розуміння кодексу професійної поведінки та ветеринарної медичної етики; локального та національного законодавства та регламентів, що регулюють ветеринарну діяльність.

Галузь знань, напрям підготовки, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	
Галузь знань	21 – «Ветеринарна медицина» (шифр і назва)

Напрямок підготовки	(шифр і назва)
Спеціальність	<u>211 «Ветеринарна медицина»</u> (шифр і назва)
Освітньо-кваліфікаційний рівень	<u>Магістр</u> (бакалавр, спеціаліст, магістр)
Характеристика навчальної дисципліни	
Вид	вибіркова
Загальна кількість годин	<u>120</u>
Кількість кредитів ECTS	<u>7</u>
Кількість змістових модулів	<u>2</u>
Форма контролю	Залік
Показники навчальної дисципліни для денної форми навчання	
Рік підготовки	2019-2020
Семестр	VI
Лекційні заняття	30 год.
Практичні, семінарські заняття	30 год.
Лабораторні заняття	
Самостійна робота	60 год.
Індивідуальні завдання	
Кількість тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних	<u>4 год.</u>
самостійної роботи студента –	<u>4 год.</u>

3. Програма навчальної дисципліни “ Благополуччя тварин, етологія та професійна етика”

Вступ

Розділ навчальної дисципліни

Розділ навчальної дисципліни «професійна етика» вивчає загальні правила лікарської етики, суть її принципів, особливості діяльності лікаря ветеринарної медицини, вимоги до його підготовки, свідомості, а також здатності вирішувати проблеми ветеринарної медицини.

Етологія – наука про поведінку тварин, їх життєві прояви, вплив на них нервової системи, спадкових факторів, умов утримання, годівлі, експлуатації, змін навколишнього середовища, антропогенного чинника. Спеціальна етологія вивчає життєві прояви різних видів, статеві-вікових та технологічних груп тварин, їх адаптацію, акліматизацію, соціальну поведінку в стаді в залежності від технології виробництва продукції тваринництва.

Основне завдання етології – дати філогенетичне та фізіологічне пояснення функціональних взаємозв'язків між факторами, що формують поведінку живих істот та впливають на неї.

Благополуччя тварин

Вивчивши дисципліну «Благополуччя тварин, етологія та професійна етика», студент повинен знати особливості поведінки тварин залежно від умов утримання, годівлі, експлуатації, вміти використовувати знання поведінкових реакцій тварин на практиці з метою дбайливого ставлення під час надання фахової допомоги, раціонального використання генетичних ресурсів сільськогосподарських тварин, виробництва якісної та екологічно безпечної продукції.

Дисципліна формує у студентів логічне мислення, сприяє розумінню фізіологічних проявів тварин та впливу на них технологій вирощування та виробництва продукції.

Мета та завдання

Дисципліна вивчає поведінку тварин, їх життєві прояви, вплив на них антропогенного чинника. Дисципліна має на меті гармонізацію людського ставлення до тварин у відповідності до особливостей прояву їх фізіологічної поведінки і природних потреб, зокрема під час надання їм ветеринарної допомоги.

Дисципліна «Благополуччя тварин, етологія та професійна етика» займає важливе місце в системі підготовки фахівців у галузі ветеринарної гігієни, санітарії і експертизи, оскільки вона вивчає:

- місце і роль лікаря ветеринарної медицини в збереженні здоров'я тварин і людини;
- вивчає шляхи впливу тваринницьких об'єктів на навколишнє середовище;
- форми індивідуальної, репродуктивної та соціальної поведінки тварин;
- особливості фізіологічних процесів, які пов'язані з поведінкою;
- особливості онтогенезу поведінки та вплив спадковості на її форми;
- прикладні аспекти етології;
- особливості утворення рефлексів та формування поведінкових реакцій тварин;
- особливості поведінки сільськогосподарських тварин з різними типами вищої нервової діяльності під впливом умов довкілля.

Мета дисципліни «Благополуччя тварин, етологія та професійна етика» полягає у формуванні спеціальних знань та практичних навичок на основі одержаних знань щодо етики лікаря ветеринарної медицини, гуманного ставлення до тварин, в тому числі продуктивних, забезпечення їм належного благополуччя відповідно до фізіологічних особливостей. Вивчення поведінки тварин, їх життєвих проявів, впливу на них нервової системи, спадкових факторів, умов утримання, годівлі, експлуатації, змін навколишнього середовища, антропогенного чинника.

Предмет дисципліни «Благополуччя тварин, етологія та професійна етика» є фахова діяльність лікаря ветеринарної медицини, особливості соціальної поведінки різних видів сільськогосподарських тварин. Вплив на них нервової системи, спадкових факторів, умов утримання, годівлі, експлуатації, змін навколишнього середовища, антропогенного чинника.

Основні завдання дисципліни «Благополуччя тварин, етологія та професійна етика» вивчення та засвоєння студентами основних теоретичних положень та набуття практичних навик у дослідженні поведінкових реакцій сільськогосподарських тварин та птиці залежно від віку, фізіологічного стану та сезону року, вивчити основні життєві прояви тварин в умовах конкретних технологій та систем утримання.

Висвітлені етичні вимоги до лікаря ветеринарної медицини залежно від місця його роботи, деонтологічні - до проведення профілактичних, лікувальних та організаційних заходів.

В результаті вивчення дисципліни студент повинен:

знати:

- форми індивідуальної, репродуктивної та соціальної поведінки тварин;
- особливості фізіологічних процесів, які пов'язані з поведінкою;
- законодавчі акти, що регламентують належну поведінку з тваринами;
- Професійні традиції та етику лікаря ветеринарної медицини.

уміти: використовувати знання з етології та зоопсихології тварин як основу для вирішення наступних можливих шляхів використання та утримання тварин;

- аналізувати дію і залежність тварин від адаптивних та соціальних поведінкових реакцій;
- оцінювати типи вищої нервової діяльності тварин, формувати належну їх поведінку;
- оцінювати благополуччя тварин та вживати заходів для його покращення.

Критерій оцінки знань з „ Благополуччя тварин, етологія та професійна етика ”

Відмітку “зараховано” за практичні заняття виставляється студентам, які виконали всі практичні роботи, набули навиків самостійної роботи, вміють самостійно проводити екологічні дослідження, а також робити з них правильні висновки відповідно фахової підготовки.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
		л	п	лаб	сем.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1						

Вступ. Предмет, методи та завдання дисципліни „Благополуччя тварин, етологія та професійна етика”. Зв’язок із іншими дисциплінами.		2	2			
Професійні традиції і етика лікаря ветеринарної медицини. Мораль та свідомість у професійній діяльності.		2	2			
Помилки лікаря ветеринарної медицини. Ятрогенія		2	2			
Особистість лікаря ветеринарної медицини. Службове спілкування лікаря ветеринарної медицини		2	2			
Етологія. Особливості поведінки тварин за конкретних умов утримання, догляду та експлуатації		2	2			
Різновиди взаємодія між окремими особинами у співтоваристві. Соціальні стосунки		2	2			
Вплив фізичних та біологічних факторів навколишнього середовища на життєдіяльність тварин та поведінкові особливості (абіотичні, біотичні та антропогенні фактори).		2	4			
Разом за змістовим модулем 1	30	14	16			
Модуль 2						
Біологічні ритми. Статевий деморфізм.		2	2			
Визначення потреби тварини, та класифікація потреб.		2	2			
Законодавчі акти, що регулюють ставлення до тварин. Благополуччя тварин.		2	2			
Класифікація поведінки тварин. Зоопсихологія. Стрес і адаптаційні можливості.		2	2			
Гуманна освіта. Співчуття у фермерстві. Зоозахисні організації. Безпритульні тварини.		2	2			
Захист домашніх та продуктивних тварин від жорстокого поводження.		2	2			
Робочі тварини, службові тварини, декоративні тварини, лабораторні тварини		4	2			
Разом за змістовим модулем 2	30	16	14			
Всього		30	30			
Залік						
Усього годин						

Назви тем, їх зміст, обсяг у годинах лекційних занять

№	Тема	К-ть
---	------	------

		ГОДИН
МОДУЛЬ 1		
1	Вступ. Предмет, методи та завдання дисципліни „Благополуччя тварин, етологія та професійна етика”. Зв’язок із іншими дисциплінами.	2
2	Професійні традиції і етика лікаря ветеринарної медицини. Мораль та свідомість у професійній діяльності.	2
3	Помилки лікаря ветеринарної медицини. Ятрогенія	2
4	Особистість лікаря ветеринарної медицини. Службове спілкування лікаря ветеринарної медицини	2
5	Етологія. Особливості поведінки тварин за конкретних умов утримання, догляду та експлуатації	2
6	Різновиди взаємодія між окремими особинами у співтоваристві. Соціальні стосунки	2
7	Вплив фізичних та біологічних факторів навколишнього середовища на життєдіяльність тварин та поведінкові особливості (абіотичні, біотичні та антропогенні фактори).	2
МОДУЛЬ 2		
8	Біологічні ритми. Статевий деморфізм.	2
9	Визначення потреби тварини, та класифікація потреб.	2
10	Законодавчі акти, що регулюють ставлення до тварин. Благополуччя тварин.	2
11	Класифікація поведінки тварин. Зоопсихологія. Стрес і адаптаційні можливості.	2
12	Гуманна освіта. Співчуття у фермерстві. Зоозахисні організації. Безпритульні тварини.	2
13	Захист домашніх та продуктивних тварин від жорстокого поводження.	2
14	Робочі тварини, службові тварини, декоративні тварини, лабораторні тварини	2
15	Тварини для розваг, дикі тварини, хутрові тварини, еутаназія.	2
	Всього	30

Практичні заняття, їх назва і обсяг у годинах

№ п/п	ТЕМА	К-ть год
МОДУЛЬ 1 (ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА)		
1	Знайомство з дисципліною, техніка безпеки при виконанні практичних занять. Термінологія і методологія.	2
2	Ветеринарна символіка та її значення. Обов’язок лікаря ветеринарної медицини.	2
3	Психологія спілкування лікаря ветеринарної медицини. Вимоги до особистості лікаря ветеринарної медицини.	2
4	Історія розвитку, етології та вчення про благополуччя тварин, етапи та видатні вчені в галузі науки і їх вклад в розвиток дисципліни.	2
5	Закон України «Про тваринний світ». Закон України «Про захист тварин від жор» Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми,	2

	побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», Європейські конвенції.	
6	Колоквіум 1	2
МОДУЛЬ 2 (ЕТОЛОГІЯ ТА БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТВАРИН)		
7	Етологія. Індивідуальні форми поведінки. Онтогенез поведінкових реакцій.	2
8	Адаптація, акліматизація, синантропізація та domestикація тварин.	2
9	Критичний антропоморфізм. Особливості благополуччя домашніх	2
10	Особливості благополуччя сільськогосподарських тварин.	2
11	Особливості благополуччя диких та синантропних тварин.	2
12	Благополуччя тварин. 5 свобод відповідно до особливостей віку, виду, статі, фізіологічного стану тварин, тощо.	2
13	Вивчення поведінкових реакцій у сільськогосподарських тварин. Життєві прояви. Вплив різних систем утримання на благополуччя тварин.	2
14	Ієрархічні взаємовідносини у тварин. Шлюбно-сімейні стосунки.	2
15	Колоквіум 2	2
	Всього	30

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ
З ДИСЦИПЛІНИ «БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТВАРИН, ЕТОЛОГІЯ ТА ПРОФЕСІЙНА
ЕТИКА»

Які із вказаних операцій погіршують стан здоров'я тварин

Виберіть одну або більше:

- ☐ а. утримання тварин на обмеженій площі
- ☐ б. утримання стадних тварин - групами
- ☐ в. підстилка з торішньої соломи
- ☐ г. Купирування вух і хвостів, дебікірування птиці

Визначте назву поведінки, яка формується на основі індивідуального досвіду тварин

Виберіть одну:

- ☐ а.
умовна
- ☐ б.
соціальна
- ☐ в. спадкова
- ☐ г. набута

Визначте прикладом чого є грумінг:

Виберіть одну:

- ☐ а.
гри
- ☐ б.
гігієнічної поведінки
- ☐ в. кормової поведінки
- ☐ г. дослідницької поведінки

Назвіть, які методи належать до етологічних

Виберіть одну:

- ☐ а.
Метод геоцентризму
- ☐ б.
Метод моделювання
- ☐ с. **Метод in vitro**
- ☐ d. спостереження та опису
- ☐ е.
Метод аналізу бюджету часу та енергії
- ☐ f.
Метод антропологічних навантажень

Укажіть прізвище вченого, якого вважають одним із засновників етології:

Виберіть одну:

- ☐ а.
Ч. Дарвін
- ☐ б. **Н. Тінберген**
- ☐ с.
К. Лінней
- ☐ d.
І. Павлов

Серед п'яти свобод для забезпечення благополуччя тварин є свобода в прояві природньої ...

Відповідь:

Таксисом називають:

Виберіть одну:

- ☐ a. передача інформації, що відбулась, коли тварина здійснює якусь дію, що змінює поведінку іншої особини
- ☐ b. спрямований рух тварин стосовно якогось чинника
- ☐ c. спостереження тварини за поведінкою дорослих особин, переймання досвіду
- ☐ d. зовнішній подразник, що спричиняє специфічну поведінкову реакцію у тварин

У якому році була прийнята європейська конвенція про захист домашніх тварин?

Виберіть одну:

- ☐ a. 1999
- ☐ b. 2003
- ☐ c. 2018
- ☐ d. 1987

Інстинкти та рефлексії

Інстинкт

Інтелект

Поведінка

Розкрийте основні положення питання благополуччя свиней.

Трактування стану тварини з точки зору самої тварини - це:

Відповідь:

Що вивчає право добробуту тварин?

Виберіть одну:

- ☐ а. права тварин у природі
- ☐ б. оцінка умов утримання домашніх тварин
- ☐ с. правила поводження людей з тваринами – законодавчий захист

Харчова поведінка

свині, кури

Обрати...

коти, собаки

Обрати...

корови, коні

Обрати...

8. Методи навчання

Лекції, практичні заняття з використанням розрахунково-аналітичних завдань, роботи з реактивами та обладнанням хімічної лабораторії

Годин у тиждень – 4, тижнів на вивчення – 15

9. Форми контролю

- поточний (опитування, тестування);
- підсумковий – залік (письмовий).

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль		Рейтинг з навчальної роботи $R_{\text{НР}}$	Рейтинг з додаткової роботи $R_{\text{ДР}}$	Рейтинг штрафний $R_{\text{ШТР}}$	Підсумкова атестація (залік)	Загальна кількість балів
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2					

0-100	0-100	0-70	0-20	0-5	0-30	0-100
-------	-------	------	------	-----	------	-------

Примітки. 1. Відповідно до «Положення про кредитно-модульну систему навчання в НУБіП України», затвердженого ректором університету 03.04.2009 р., рейтинг студента з навчальної роботи $R_{НР}$ стосовно вивчення певної дисципліни визначається за формулою

$$R_{НР} = \frac{0,7 \cdot (R_{ЗМ}^{(1)} \cdot K_{ЗМ}^{(1)} + \dots + R_{ЗМ}^{(n)} \cdot K_{ЗМ}^{(n)})}{K_{ДИС}} + R_{ДР} - R_{ШТР},$$

де $R_{ЗМ}^{(1)}, \dots, R_{ЗМ}^{(n)}$ – рейтингові оцінки змістових модулів за 100-бальною шкалою;

n – кількість змістових модулів;

$K_{ЗМ}^{(1)}, \dots, K_{ЗМ}^{(n)}$ – кількість кредитів ECTS, передбачених робочим навчальним планом для відповідного змістового модуля;

$K_{ДИС} = K_{ЗМ}^{(1)} + \dots + K_{ЗМ}^{(n)}$ – кількість кредитів ECTS, передбачених робочим навчальним планом для дисципліни у поточному семестрі;

$R_{ДР}$ – рейтинг з додаткової роботи;

$R_{ШТР}$ – рейтинг штрафний.

Наведену формулу можна спростити, якщо прийняти $K_{ЗМ}^{(1)} = \dots = K_{ЗМ}^{(n)}$. Тоді вона буде мати вигляд

$$R_{НР} = \frac{0,7 \cdot (R_{ЗМ}^{(1)} + \dots + R_{ЗМ}^{(n)})}{n} + R_{ДР} - R_{ШТР}.$$

Рейтинг з додаткової роботи $R_{ДР}$ додається до $R_{НР}$ і не може перевищувати 20 балів. Він визначається лектором і надається студентам рішенням кафедри за виконання робіт, які не передбачені навчальним планом, але сприяють підвищенню рівня знань студентів з дисципліни.

Рейтинг штрафний $R_{ШТР}$ не перевищує 5 балів і віднімається від $R_{НР}$. Він визначається лектором і вводиться рішенням кафедри для студентів, які матеріал змістового модуля засвоїли невчасно, не дотримувалися графіка роботи, пропускали заняття тощо.

2. Згідно із зазначеним Положенням **підготовка і захист курсового проекту (роботи)** оцінюється за 100 бальною шкалою і далі переводиться в оцінки за національною шкалою та шкалою ECTS.

10. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		

35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

ОСНОВНА І ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

Сінгер П. Визволення тварин [текст] / Пітер Сінгер ; пер. з англ. Катерина Гуменюк. - Київ : Пабулум, 2019. 456 с.

Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 27. – Ст. 230.

Ухвала № 262 від 17.03.2016 Про затвердження Правил утримання і поводження з тваринами у м. Львові

Європейська конвенція про захист домашніх тварин Конвенцію ратифіковано Законом N 578-VII (578-18) від 18.09.2013

Александренко В. В. Поняття та способи жорстокого поводження з тваринами / В. В. Александренко // Юридична наука. - 2015. - № 6. - С. 116-120.

Головко І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Головко Ірина Анатоліївна. – К., 2010. – 256 с.;

Бондаренко Н. С. Ставлення населення до проблеми запобігання жорстокому поводженню з тваринами (за результатами соціологічного дослідження) / Н. С. Бондаренко // Право і суспільство. - 2015. - № 3(3). - С. 123-126.

Копилян В.А. Кримінальна караність за жорстоке поводження з тваринами / В.А. Копилян // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 245–252;

Ландіна А.В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Ландіна Анна Валентинівна. – К., 2005. – 227 с.;

Кучанська Л. С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Кучанська Лариса Степанівна. – Одеса, 2007. – 212 с.;

Кузнецов В.В. Злочини проти громадського порядку та моральності: [практичний посібник] / В.В. Кузнецов. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2007. – 160 с.;

Репецький С.П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Репецький Сергій Петрович. – К., 2010. – 20 с.

Морозова В.О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право / Морозова Вікторія Олексіївна. – Ірпінь, 2003. – 202 с.

Етологія (основи поведінки тварин) : підручник для вищих навчальних закладів / О. В. Севериновська, О. Є. Пахомов, В. К. Рибальченко. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. – 292 с. 44-іл., 4-табл., 194-бібліогр. назв.

Мак-Фарленд Д. Поведение животных: Психобиология, этология и эволюция / Мак-Фарленд Д. – М.: Книга по Требованию, 2013. – 514 с

Професійна етика і деонтологія ветеринарної медицини: Учебное пособие / Под. Ред. А.А. Стекольников. – СПб.: Лань, 2015. – 448 с.

Ігнатенко. І.А. Етологія: Навчальний посібник. – Для студентів 3 курсу денної та заочної форми навчання напряму підготовки 6. 040102 – біологія. – Черкаси, 2009. - 96 с.

Корж О.П. Етологія тварин: навчальний посібник. – Суми: Університетська книга, 2011. – 236 с.

Хрестоматія по зоопсихології і порівняльній психології: Учебное пособие. – М. : МГППУ, 2003.

Простер Л., Браун Ф. Сравнительная психология животных / Л. Простер, Ф. Браун – М. : Высш. шк., 1996

Севериновська О. В. Етологія (основи поведінки тварин) : підручник для вищих навчальних закладів / О. В. Севериновська, О. Є. Пахомов, В. К. Рибальченко. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. – 292 с.

Зубец М.В. Этология крупного рогатого скота /Зубец М.В., Токарев Н.В., Винничук Д.Т. – К.: Аграрна наука, 1996. -224 с.

Додаткова

1. Благосклонов К. Н. О биологическом значении брачного демонстративного поведения птиц // Журн. общей биологии. – 1988. – Т. 49, № 3. – С. 409–417.
2. Бреус Т. К. Влияние солнечной активности на физиологические ритмы биологических систем / Т. К. Бреус, Ф. Халберг, Дж. Корнелиссен // Биофизика. – Т. 40, 1995. – С. 737–748.
3. Зоріна З. О. Поведінка тварин / З. О. Зоріна, І. І. Політаєва, Ж. І. Резнікова. – К. : Нака, 1999. 39.

4. Зорина З. а., Полетаева И. И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных / З. А. Зорина, И. И. Полетаева. – М. : Аспект Пресс, 2001
5. Крушинский Л. В. Формирование поведения животных в норме и патологии – М., 1960.
6. Введение в этологию и генетику поведения / Крушинский Л.В., Зорина З.А., Полетаева И.И., Романова Л.Г. – М.: Изд-во Московского университета, 1983. – 173 с.
7. Дьюрстер Д. Поведение животных: сравнительные аспекты. – М.: Мир, 1981. – 480 с.
8. Кучерявий В.П. –Благополуччя тварин, етологія та професійна етика.: Львів.: Світ, 2000. – 500 с.
9. Благополуччя тварин, етологія та професійна етика. За редакцією В.К. М'якушка. –К.: Урожай, 1992. – 260 с.
10. Broom, D.M. 1993. A usable definition of animal welfare. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 6, suppl 2, 15-25.
11. Broom, D.M. 1994. The valuation of animal welfare in human society. In *Valuing Farm Animal Welfare*, ed. R.M. Bennett, 1-7. Reading: University of Reading. Broom D.M. 1994.
12. The effects of production efficiency on animal welfare. In *Biological basis of sustainable animal production Proc. 4th Zodiac Symp. EAAP Publ. 67*, ed. E A Huisman, J.W. M. Osse, D. van der Heide, S. Tamminga, B.L. Tolkamp, W.G.P. Schouten, C.E. Hollingsworth and G.L. van Winkel, 201-210.
13. Wageningen: Wageningen Pers. Broom, D.M. 1996. Animal welfare defined in terms of attempts to cope with the environment. *Acta Agric. Scand. Sec. A. Anim. Sci. Suppl.*, 27, 22-28.
14. Broom, D.M. 1996. Scientific research on veal calf welfare. In *Veal Perspectives to the Year 2000, Proc. Int. Symp., Le Mans*, 147-153.
15. Paris: Fédération de la Vitellerie Francaise. Broom, D.M. 1997. Assessing the welfare of transgenic animals. In: *Welfare Aspects of Transgenic Animals*, ed. L.F.M. van Zutphen and M. van der Meer, 58-67.
16. Berlin: Springer. Broom, D.M. 1997. Housing, production level and welfare. *Proc. 9th Int. Conf. Prod. Dis. Farm. Anim. 1995*, ed. H. Martens, 272-281.
17. Stuttgart: Enke. Broom, D.M. 1997. Welfare evaluation. *Appl. Anim. Behav. Sci.*, 54, 21-23.
18. Broom, D.M. 1998. Welfare, stress and the evolution of feelings. *Adv. Study Behav.*, 27, 371-403.
19. Broom, D.M. 1999. Animal welfare: the concept and the issues. In *Attitudes to Animals: Views in Animal Welfare*, ed. F.L. Dolins, 129-142.
20. Behavioural problems in fattening bulls. In: *Welfare aspects of housing systems for veal calves and fattening bulls*. M.C. Schlichting and D. Smidt (Eds.). 105-122.
21. Luxembourg C.E.C. EUR 1007 EN. Willeberg, P. 1993.

22. The enrichment of a bare environment for animals in confined conditions. Appl. Anim. Ethol., 10, 209-17.
23. Young, P.J., Carruthers, J. and Lawrence, A.B. 1994. The effect of a foraging device (The Edinburgh Foodball) on the behaviour of pigs. Appl. Anim. Behav. Sci., 39, 237-247.

Електронні інформаційні ресурси мережі інтернет з переліком сайтів:
Сайт: Сайт: www.ethology.ru
Сайт: <http://ethology.ru/video>